

УДК 37.013

ПРОБЛЕМА ТВОРЧОСТІ ВЧИТЕЛЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ

Матійко Олександр

Науковий керівник: канд. п. наук, доцент Абрамова О. В.

Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені

Володимира Винниченка, м. Кропивницький, Україна

Стаття присвячена такому поняттю як «педагогічна творчість», його місцю в освітньому процесі й розвитку освіти у цілому. У статті розглянуто декілька визначень педагогічної творчості, здійснено їх порівняння та визначено, який вид творчості найбільш доцільно формувати у сучасних школярів. Крім цього описано рівні розвитку творчої майстерності у педагога, з'ясована їх сутність. Обґрунтована актуальність розвитку творчості педагогів, як однієї із ключових компетентностей, розкриті науково-теоретичні аспекти та значущі тенденції розвитку педагогічної творчості як цілісного процесу професійного вдосконалення педагога, що характеризує здатність до евристичної, творчо спрямованої діяльності. Розкривається зміст формування творчої особистості педагога, як ключового елемента у формуванні творчої особистості дитини.

Ключові слова: компетентність, педагогічна творчість, педагогічна діяльність, освітній процес, модернізація освіти.

The problem of teacher creativity in pedagogical science

O. Matiiko

Scientific adviser: candidate of pedagogical sciences, associate professor Abramova O.V.

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, Kropyvnytsky,

Ukraine

The article is devoted to such a concept as «pedagogical creativity», its place in the educational process and the development of education in general. The paper considers several definitions of pedagogical creativity, compares their significance and determines which type of creativity is more possible to use in a modern school. In addition, the levels of development of creative skills of the teacher are described, their essence is clarified. The article substantiates the relevance of the development of pedagogical creativity of teachers of educational organizations as one of the key competencies of teachers, reveals scientific and theoretical aspects and significant trends in pedagogical creativity as a holistic process of professional development of teachers, which characterizes the ability to heuristic, creative activities. The

content of the formation of the creative personality of the teacher as a key element in the formation of the creative personality of the child is revealed.

***Key words:** competence, pedagogical creativity, pedagogical activity, educational process, modernization of education*

Постановка проблеми. Проблема педагогічної творчості учителя існувала завжди, проте на сьогодні вона не втратила своєї актуальності. В сучасній школі ми досі можемо спостерігати старий, ще радянський підхід, де вчитель повністю керує освітнім процесом, не маючи взаємодії з учнями. У таких умовах діяльність учнів має репродуктивний характер, де пригнічується їхній творчий потенціал і як наслідок відсутність власної думки до вирішення певної проблеми.

Дуже часто учні вважають навчання нецікавим та нудним, хоча фактично будь який предмет у школі можна викладати цікаво. Як правило виною цьому є невміння вчителя зацікавити учнів, внести у свій предмет щось нове та захоплююче. І ось тут таки значне місце посідає педагогічна творчість під час проєктування освітнього процесу. Педагог має проявляти творчість при підготовці навчального матеріалу, тренувальних вправ, домашнього завдання, щоб зацікавити і вмотивувати учнів до навчання, бо саме це і є рушійною силою навчання.

Аналіз досліджень і публікацій. Творчість вчителя завжди цікавила видатних педагогів, тому багато з них описували її у своїх працях. Автором статті було докладно вивчено та проаналізовано наукові праці української професорки С. О. Сисоєвої, яка у своїх роботах приділяє велику увагу педагогічній творчості. Проблеми творчості педагога також досліджували В. О. Сухомлинський, А. К. Макарова, Н. В. Гузій, Л. І. Рувинський, Т. М. Третьак, О. М. Пехота та інші. Т. Чемісова у своїй дисертації [11] прийшла до висновків, що творчість не зводиться лише до здібностей і знання, проте за наявності певних психологічних умов творча компетентність послідовно зростає: від репродуктивного до пошуково-дослідницького рівня і досягає найвищого рівня прояву – творчого.

Мета статті полягає у розкритті значення педагогічної творчості у вчителя, як невід'ємної компетентності в умовах сучасної школи, що є рушійною силою розвитку української освіти.

Виклад основного матеріалу (результатів) дослідження. Професія вчителя здавна вважалась творчою, проте об'єктивна потреба в масовій педагогічній творчості в наші дні як ніколи актуальна. Нинішня система освіти орієнтується на необхідність відповідності європейським і світовим стандартам освіти.

До сучасних глобальних освітніх тенденцій відноситься: навчити вчитися, тобто орієнтація навчальної діяльності на активне освоєння людиною способів пошуку нової інформація; стимулювати пізнавальні потреби особистості; виховувати прагнення до самоосвіти, наполегливість, готовність до діяльнісного розуміння навколишньої дійсності; стимулювати прояв готовності змінювати себе і оточуючу дійсність у відповідності з власними потребами, поглядами, цілями тощо.

Орієнтація закладів освіти на вказані орієнтири та перспективні види діяльності вимагає прийняття інших принципів та підходів до побудови змісту освіти, оновлення організаційних форм, розробки нових форм та методів навчання. Така освітня ситуація формує «соціальну потребу у вчителі, що не тільки є носієм даної педагогічної орієнтації, але і володіє набором професійних якостей та технік, що дозволяють втілювати ці ідеї при створенні і реалізації власних освітніх проєктів» [3, с. 314].

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки існують різноманітні напрямки вивчення творчості педагога. До теперішнього моменту було виявлено багатоаспектність категорії «педагогічна творчість». Відповідно, в педагогічній науці на цей момент не склалося єдиних поглядів із даного питання, що, очевидно, пов'язано з масштабом даної категорії. Автори використовують різноманітні підходи у визначенні даного поняття і розкривають різні аспекти його змісту. Вчених цікавлять питання, що

стосуються визначення сутності педагогічної творчості, його специфіки, рівнів, а також основних напрямків творчості вчителя

Перш ніж розкривати суть педагогічної творчості варто з'ясувати, що ж таке творчість взагалі, адже науковці можуть тлумачити це поняття абсолютно по різному. Приведемо декілька основних визначень поняття творчості, описаних у працях видатних педагогів.

Творчість – це не сума знань, а особлива спрямованість інтелекту, особливий зв'язок між інтелектуальним життям особистості і проявом її сил в активній діяльності (В. О. Сухомлинський) [9, с. 17].

Творчість – це процес створення чогось нового на основі перетворення пізнаного: нового результату або оригінальних шляхів і мета дій його одержання (Л. І. Рувинський) [5, с. 23].

Необхідними компонентами творчості є фантазія, уява, психічний зміст якої міститься у створенні образу кінцевого продукту (результату творчості). У психології творчість вивчається головним чином у двох аспектах: як психологічний процес творення нового і як сукупність властивостей особистості, які забезпечують її залученість до цього процесу [11].

Творчість містить два етапи: етап мислення та етап втілення задуму.

Як ми бачимо, наведені визначення творчості є протилежні за значенням. Перша концепція розглядає творчість, як особливість інтелекту створювати нове, а інша як здатність перетворення уже набутих знань і досвіду. На нашу думку, перший вид творчості притаманний справжнім митцям, що можуть продукувати геніальні ідеї, а другий – майстрам своєї справи, що мають за плечами чималий досвід. Звідси можна зробити висновок, що творцями не тільки народжуються, але і стають, хоча у другому випадку варто очікувати, що таке становлення вимагатиме чимало зусиль. Тепер перейдемо до визначення педагогічної творчості.

Педагогічна творчість – це «цілісний процес професійної реалізації та самореалізації педагога в освітньому просторі»; це «не тільки сукупність

послідовних і взаємопов'язаних дій учителя і учня, спрямованих на свідоме і міцне засвоєння системи знань, умінь, навичок, формування світогляду учня, культури поведінки тощо, а й сукупність послідовних і взаємопов'язаних «перетворень» у їх творчому розвитку: мотивації, характерологічних особливостей, творчих умінь, психологічних процесів, які сприяють успіху людини у творчій діяльності (С. О. Сисоєва) [6, с. 11].

У цілому ряді досліджень підкреслюється, що професійна діяльність педагога повинна розглядатися як один з видів практичного мистецтва, яке знаходить своє вираження в тому, як вчитель виділяє і вирішує професійні завдання, які постають перед ним. Творчий характер педагогічної професії обумовлюється ще й тим, що педагог сам створює середовище своєї діяльності, організовуючи учнів і керуючи процесом їх навчання і розвитку. При цьому діяльність самого педагога також розвивається – це стосується постійного оновлення змісту освіти, і появи нових ідей, методів і вдосконалення форм навчання.

У публікаціях останніх років [1; 3; 8; 12] ми знаходимо підтвердження тому, що творчість вчителя як і раніше розглядається як «наріжний камінь» його педагогічної діяльності. Принципова позиція нової школи – розуміння вчителя як носія педагогічної творчості. Саме він виступає першим суб'єктом педагогічної практики, організовує освітній простір школи і сам розвивається в ньому, відчуваючи почуття особистої відповідальності за результат роботи всієї школи, розуміє місце свого предмета в досягненні спільної мети, свідомо і вільно обирає методи навчання, планує розвиток вихованця від уявлень до понять, до самостійного мислення і діяльності. Таким чином, очевидно, що ідея про творчий характер праці вчителя була і залишається головною в педагогічній науці. Відповідно і творчість вчителя розглядається не як «окрема сторона педагогічної праці, а як найбільш істотна і необхідна його характеристика» [7, с. 120].

Вже згадана проблематика зумовлює важливість розвитку педагогічної творчості учителів як багатоаспектного і процесу, який стрімко

розвивається, який можна охарактеризувати як сукупність взаємопов'язаних компонентів, що становлять єдине ціле і системно відображають особистісні та професійні якості учнів, необхідні для розвитку педагогічної творчості: мотиваційно-ціннісні, інтелектуально-пізнавальні, емоційно-вольові.

Мотиваційно-ціннісний компонент відображає прагнення учнів до позитивних перетворень, прояву активності і спрямованості, самореалізації та саморозвитку як безперервного процесу творчого вдосконалення в майбутню професію; спрямований на усвідомлення майбутніми педагогами власної індивідуальності й унікальності і на визнання творчості як прогресивної і творчої діяльності, заснованої на нормах моральності і професійної етики.

Інтелектуально-пізнавальний компонент представляє здатність майбутнього педагога професійно здійснювати евристичний пошук: проводити аналіз, рефлексію, ставити точну і вимірну мету, перспективно і неординарно мислити, зіставляти і порівнювати наявні варіанти для пошуку найкращого або створення нового альтернативного рішення, оцінювати досягнутий результат.

Емоційно-вольовий компонент забезпечує саморегуляцію учнів у досягненні результату, відповідальність за його якість; визначається способами дій, їх варіативністю і передбачає безперервний самоаналіз і самооцінку, творче осмислення і занурення в досліджувану проблему [9].

Як відомо, діяльність учителя в умовах повсякденності багатогранна, складна і мало представлена, так як педагогу доводиться мати справу з величезною різноманітністю індивідуальностей учнів, він змушений враховувати масу привхідних обставин, і відповідно до цього видозмінювати способи і прийоми педагогічного впливу. Педагогічна практика накопичила чимало коштів, форм і методів навчання. Вибрати із них оптимальні для конкретної ситуації і конкретного колективу учнів або ж, коли наявні форми і методи не підходять, здійснити пошук принципово нових – у цьому і полягає професійна творчість вчителя. Таким чином, творчість вчителя доцільно

розглядати як важливу умову педагогічного процесу, об'єктивну професійну необхідність в діяльності вчителя [8, с. 144].

У педагогічній науці не раз робилися спроби порівняти творчість педагога з творчістю актора. Однак, незважаючи на схожість цих двох видів діяльності, педагогічна творчість має ряд специфічних професійних характеристик, однією з яких є тимчасова щільність загальної структури творчого процесу педагога, будучи важливою його професійною характеристикою, вона обмежує можливості надійного вибору кращого варіанту вирішення проблемної ситуації, оскільки педагог у вирішенні творчого завдання поставлений в певні часові рамки (час, відведений на підготовку до уроку, несподівані проблемні ситуації в діяльності, що вимагають негайного вирішення тощо). Іншою найважливішою характеристикою творчої педагогічної діяльності є те, що вона здійснюється постійно, день у день, а результати її помітні не відразу. Учитель завжди бачить тільки часткові підсумки діяльності, і втілені вони в системі знань, умінь і навичок учня, його звичках, вчинках, оцінка яких завжди дуже відносна. Тому істотною професійною особливістю творчості педагога є вміння прогнозувати подальші можливості розвитку якостей вихованців за первинними результатами впливу, передбачити на основі сприйняття часткових результатів своєї діяльності її перспективний, цілісний результат.

Так як процес навчання є, за визначенням, цілеспрямована взаємодія всіх його учасників, то творча діяльність педагога повинна бути пов'язана з творчою діяльністю його учня, і обидві ці діяльності є елементами освітньої системи школи. Педагогічна творчість здійснюється в ході безпосередньої взаємодії з дітьми, що вимагає від педагога вміння керувати своїми психічними станами, оперативно викликати творче самопочуття у самого себе і у дітей, як в учасників діяльності, здійснювати творчий процес педагогічного спілкування. У теоретичній літературі з даного питання виділяються кілька рівнів педагогічної творчості [10].

Перший рівень творчості – це рівень елементарної взаємодії з класом. Педагог використовує зворотний зв'язок, коригує свої дії за її результатами, але він діє «за методичкою», за шаблоном, за досвідом інших колег.

Другий рівень – це рівень оптимізації діяльності на уроці, починаючи з його планування, коли творчість проявляється в умілому виборі і доцільному поєднанні вже відомого педагогу змісту, методів і форм навчання.

Третій рівень – евристичний. Педагог використовує творчі можливості живого спілкування з учнями. Найвищий рівень творчості вчителя характеризується його повною самостійністю, використанням готових прийомів, але в які вкладається особистий початок, тому вони відповідають його творчій індивідуальності, особливостям особистості вихованця, конкретному рівню навченості, вихованості, розвитку класу.

Таким чином, педагогічна творчість відображає індивідуально-суб'єктний характер професійної діяльності педагога і характеризується як процес розвитку, результатом якого стають кількісні й якісні зміни і перетворення педагогічної дійсності. Як вказує А. К. Маркова, педагогічна творчість завжди характеризується пошуком і знаходженням нового: варіативних і нестандартних способів вирішення педагогічного завдання (нове для себе) – або перетворенням відомого педагогічного досвіду та створенням нових оригінальних підходів або окремих прийомів (нове для себе і для інших) [2].

Формування педагогічної творчості у компетентного вчителя багато в чому залежить від аналізу особистої практики і залучення в співтворче спілкування, а саме планування загальних способів роботи, контроль і коригування дій, здатність самоорганізації спільної дії, управління поведінкою, вміння переконувати [10, с. 147].

Педагогічна творчість різноманітна за своїм змістом, організаційними формами, методами і прийомами, однак, як показав аналіз теоретичної літератури, на даний момент у якості основних напрямків творчості вчителя і необхідних для цього умінь виділяються наступні:

1. Конкретизація цілей і завдань навчання. Творчість вчителя тут проявляється в умінні: перетворювати цілі навчання, стосовно до своїх умов роботи; оцінювати наявний рівень навчання та розвитку учнів, прогнозуючи труднощі і визначаючи перспективи розвитку для кожного учня і окремих груп учнів; оригінально формулювати завдання на кожному етапі навчання.

2. Перетворення змісту навчання. Тут творчість вчителя буде проявлятися в умінні: актуалізувати зміст підручника; підбирати додаткову інформацію, пов'язуючи її з завданнями навчання і виховання; перекомпоновувати матеріал, по-новому його організовувати.

3. Модифікація методів і прийомів навчання. Широке поле діяльності для творчості вчителя відкривається при виборі відповідних форм, прийомів і методів роботи, що дозволяють досягти результативності навчання, а також при вмілому їх поєднанні.

4. Відбір і виготовлення засобів навчання. Творчість вчителя тут може виразитися в підборі і виготовленні навчальних посібників до уроку, нестандартному оформленні засобів наочності, в раціональному їх поєднанні.

5. Організація процесу навчання. Основних творчих зусиль вимагає від учителя організація процесу навчання. Учитель організовує процес навчання на різних рівнях: функційному (який передбачає тісну співпрацю вчителя з учнем); організаційному (використання вчителем різних форм роботи: індивідуальних, парних, групових, розробка нетрадиційних форм уроків: уроки-конференції, уроки-екскурсії і ін.; організація і проведення колективних творчих справ з виходом в різні види діяльності); матеріального забезпечення (використання підручника, навчальних посібників, кабінету тощо).

Однак у кожного вчителя творчість проявляється по-своєму. Індивідуальний стиль діяльності в кожному конкретному випадку буде залежати від особливостей людини, її темпераменту і типу нервової системи. Тому дії вчителя з відбору, дозування і організації навчального матеріалу, планування ходу уроку, аналізу результатів своєї роботи і досвіду своїх колег

у кожного будуть різними. Багато чого також визначається його власними схильностями і баченням методичних завдань [11, с. 54].

Висновки та перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Творча спрямованість особистості педагога є найважливішою об'єктивною характеристикою діяльності педагога-професіонала і провідним компонентом його особистісно-професійного розвитку, що забезпечує усвідомлення своєї творчої індивідуальності, перспективне бачення способів професійно-творчого зростання, можливість випереджаючого розвитку. Здатність до творчої діяльності входить в структуру педагогічних здібностей педагога і може проявлятися як на рівні цілепокладання і планування, так і в процесі реалізації та організації професійної діяльності, забезпечуючи якість і розвиваючий характер освітнього процесу. Особливість педагогічної творчості полягає в тому, що його результатом є перш за все розвиток особистості, на яку спрямовані перетворюючі творчі процеси, а розробка нових і оригінальних систем, моделей, способів діяльності стає для педагога засобом реалізації своїх можливостей у вирішенні поставлених цілей або способів педагогічних дій і ситуацій, що здійснюються в процесі взаємодії. Отже, творча педагогічна діяльність вчителя – складний, багатогранний безперервний процес його професійної самореалізації. Перспективним, на нашу думку, є вдосконалення освітнього процесу, творчий пошук, здійснення експериментальних досліджень дидактичної ефективності різних видів навчальних занять, методів навчання, форм його організації тощо.

Список літератури

1. Гур'янова О. В. Формування творчої уяви та художніх здібностей у майбутніх вчителів технологій. Наукові записки. Випуск 10. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. Частина 2. Кропивницький: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка., 2016. С. 112–115.
2. Маркова А. К. Психология труда учителя. Москва: Просвещение, 1993. 192 с.
3. Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм у системі підготовки освітянських кадрів: здобутки, пошуки, перспективи: монографія. [керівн. авт. кол. Н. В. Гузій]. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. 432 с.

4. Пехота О. М. Освітні технології : навч.-метод. посіб. Київ: АСК, 2002. 255 с.
5. Рувинский Л. И. Самовоспитание личности. Москва: Мысль, 1984. 122 с.
6. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості: Підручник. Київ: Міленіум, 2006. 344 с.
7. Сисоєва С. О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня. Київ: Поліграфкнига, 1996. 428 с.
8. Сисоєва С. О., Соколова І. В. Теорія і практика вищої освіти: навч. посібник. Київ-Маріуполь, 2016. 338 с.
9. Сухомлинський В. О. Вибрані твори у п'яти томах. Київ: Радянська школа, 1976. Т. 1. 509 с.
10. Третьяк Т. М. Вплив негативних чинників на реалізацію і розвиток творчого потенціалу особистості. Практична психологія та соціальна робота. 2005. № 10. С. 69–72.
11. Чемісова Т. С. Психологічні умови розвитку творчої компетентності вчителя у процесі професійного становлення: дис. ... кандидата псих. наук: спец. 19.00.07. Київ, 2018.
12. Яланська С. П., Атаманчук Н. М. Проблема развития творческой компетентности педагога. Praha. Ceska republika, Nemoros, 2015. № 4, С. 67-72/